

Redaktionellt

Mångkulturalismer – föreställningar om mångkulturalism och skola

I den internationella litteraturen har det börjat dyka upp titlar som *Theorizing Multiculturalism* och *Theorizing the Other*. Dessa titlar markerar något av ett perspektivskifte vad gäller närmandet av mångkulturfrågor.

Att diskutera mångkultur har i Sverige länge varit liktydigt med att fokusera Invandraren. Det har funnits ett intresse av att förstå och få kunskap om ”denna nya befolknings” kulturer, religioner och traditioner, och frågor har ställts om hur Dom bäst ska integreras, hur Dom ska undervisas och hur Dom ska lära sig språket etc. Vi befinner oss nu i en annan fas, när Sverige inte längre kan betraktas som ett homogent samhälle (om det någonsin varit det?) som har till uppgift att hantera olika etniska grupper och minoriteter, utan måste ses som ett *mångfacetterat prisma av olikheter*. Det innebär att den samhällseliga sociohistoriska situationen måste omformuleras, talas om och förstås i nya termer. Att det inte bara handlar om Vi och Dom, även om det sker i positiva termer, utan att det genom perspektivförskjutningar synliggörs sådant som inte tidigare uppmärksammats i mångkulturdebatten.

Genom att vända och vrida på perspektiven, ställa nya slags frågor och genom att problematisera förgivettaganden kan aspekter som tidigare har förbisetts lyftas fram. Det här temanumrets ambition är att bidra med några sådana mer teoriimpregnerade resonemang. Språkets betydelse kan i sammanhanget inte nog betonas. Ett framlyftande av nya dimensioner och att tala om mångkulturalism med kanske nya innebörder är väsentligt om ett annat slags mångkulturellt samhälle ska kunna skapas, där rättvisa (inte bara som en fördelningsfråga), solidaritet och ansvar fokuseras. Diskussionerna behöver därför handla både om politik, i bemärkelsen av att uppmärksamma och genomlysa olika möjliga handlingssätt, och etik, det vill säga moraliska ställningstaganden om det goda samhället och moraliskt handlande.

Barn och ungdomar omges idag av och interagerar med en aldrig sinande (global) ström av intryck från omgivningen och olika mediala källor. Att kunna värdera, sortera och kritiskt reflektera över sin omvärld är en viktig uppgift för skola och utbildning, vilka samtidigt också måste vara delaktiga i att skapa motbilder och ett nytt språk om mångkulturfrågor. Annars kan frågan om mångkultur komma att förbli en Invandrarfråga, där det stannar vid att Vi å ena sidan i ett allmänt utpekande och exotiserande fortsätter att problematisera Dom som kategori och grupp, eller å andra sidan tar avstånd vilket kan ta sig främlingsfientliga eller rasistiska uttryck.

En annan ingång skulle kunna vara att utgå från den mångfacetterade olikheten och betona intersubjektivitet och kommunikation samt se varje individ som den unika varelse hon/han är. Med en i vissa stycken tilltagande rasism och en mer tyst sådan (jfr exempelvis Front Nationals utökning och utvidgning som bland annat sker genom ett förgrenat nätverk över Europa och med en retorik som är tvättad på explicit rasistiska uttryck), finns det ingen annan väg att gå, menar jag, än att vara vaksam och handla moraliskt eftertänksamt. Utbildningens potential att utveckla denna intersubjektiva förståelse kan därvid inte nog betonas.

Internationellt har det en längre tid förts teoranknutna diskussioner av mångkulturfrågor. Dels har "interkulturella" postkoloniala teoretiker som exempelvis Homi Bhabha, Gayatri Spivak och Edward Said diskuterat förhållandet mellan kulturer. Dels har mer indirekt, utan att alla gånger adresseras som en mångkulturfråga, olika filosofer diskuterat "kulturmöten" och den Andre som ett mer mellanmänniskt handlande. Diskussioner om mångkulturalism och skolan har däremot främst rört själva undervisningssituationen. Syftet med här numret är att fokusera olika föreställningar om mångkulturalism och skolan samt dess olika konsekvenser för till exempel rättvisa och jämlikhet. Ibland diskuteras de olika föreställningarna som en övergripande samhällsfråga där skola och utbildning har inordnats i en vidare problematik, ibland är utbildningsperspektivet mer explicit.

Det kan emellertid finnas en risk med att använda teorier som är utvecklade i andra mångkulturkontexter än den svenska, genom att det lyfts in debatter, resonemang och språkbruk som inte "hör hemma" här. I Sverige till exempel förs diskussioner mest utifrån kulturbegreppet, medan en amerikansk debatt främst sker med ras som utgångspunkt och ofta i termer av svarta och vita. I ljuset av den kamp för erkännande som har förts av olika marginaliserade grupper i det amerikanska samhället (den svarta medborgarrättsrörelsen till exempel) är det ett språkbruk som är begripligt. När det gäller utbildning har

undervisningsinnehållet kritiserats för att vara dominerat av en vit, manlig, västerländsk kultur. I Sverige ifrågasätts inte ”majoritetskulturen” på samma sätt, utan tas mer för given. Det utkämpas inte heller några större strider om erkännande av olika etniska grupper/minoriteter eller några debatter om innehållet i skolan utifrån olika etniska kulturers krav. Här fokuseras istället frågor om samexistensen mellan kulturer. Dels vilka värden som ska vara gemensamma, dels hur man ska se på mer partikulära intressen. (Frågan om Lpo 94 s värdegrund, som ska baseras på en ”...etik, som förvaltas av kristen tradition och västerländsk humanism”, är ett exempel på en sådan, i förhållande till en mångkulturkontext, mycket omdebatterad fråga.)

Jag vill med andra ord betona kunskapens situering och att det inte är självklart att ett omformulerande av mångkulturfrågor, som inledningsvis nämndes, behöver ske i samma termer som i den internationella debatten, utan kan behöva hitta sina egna (”Sverige i världen”) sociohistoriska yttringar/språkbruk.

Flera av artikelförfattarna påpekar att mångkulturalism inte är något entydigt, utan kan betyda flera olika saker. Därigenom kan begreppet vara laddat med sinsemellan olika innebörder och antaganden om hur det liv som levs i ett mångkulturellt samhälle ska ”hanteras”. Istället för mångkulturalism skulle man därför hellre kunna tala om mångkulturalism_{er} på ett liknande sätt som det talas om feminism_{er}. Det finns inte bara ett sätt att närma sig genusfrågor eller ”kulturella” frågor på utan det finns flera olika feministiska eller ”mångkulturalistiska” diskurser med sinsemellan olika meningar och svar.

När vi vill diskutera den mångkulturella skolan kommer den bild som skapas att vara beroende av den mening som till att börja med läggs i begreppet mångkulturalism, om vi nu inte helt avvisar mångkulturalism som utgångspunkt. I viss mån kommer frågeställningen och problemets karaktär att avgöra vilken innebörden blir, (vilket möjligen är en truism). Men eftersom det har betydelse vilken mening som mångkulturalism ges (”får”) för hur man kan orientera sig bland och förstå de diskussioner som förs, ska här fyra distinktioner göras i förhållande till mångkulturalism.

För det första (1) är mångkultur(alism) ofta liktydigt med många etniska kulturer som ska leva tillsammans och görs oftast till en Invandrarfråga. Men mångkulturalism kan även innebära att andra aspekter av kulturella skillnader såsom ras, kön, klass, sexualitet och ”region” berörs och hur dessa olika aspekter samverkar i skapandet av identiteten/subjektiviteten. Därför skulle

ett betonande av etnicitet kunna kvarhålla frågan om mångkulturalism som enbart en fråga om Invandrare.

En annan distinktion (2) rör de olika sätt som finns att vilja behandla mångkulturfrågor på i samhället. Å ena sidan finns, något förenklat och ”idealtypiskt” teoribildningar som behandlar mångkulturfrågor inom ramen för det liberala samhället såsom det Charles Taylor, Will Kymlicka och Walter Feinberg gör med bland annat samtalets betydelse i centrum för att komma överens – en liberal mångkulturalism. Å andra sidan finns teoribildningar som är kritiska till det liberala samhällets förmåga att hantera relationerna i det mångkulturella samhället, med till exempel förespråkare som Peter McLaren och Henry Giroux – en kritisk mångkulturalism. I det förstnämnda perspektivet beaktas inte makt och dominansaspekter lika starkt som i det sistnämnda mer kritiska, som har dessa som utgångspunkt för klargörande och transformation av rådande förhållanden. Det kritiska perspektivet menar att det liberala samhället endast gör ett ytligt upphöjande av tolerans och mångfald och att det bara blir ett allmänt talande, utan att någon reell förändring kommer till stånd. Det liberala perspektivet i sin tur betraktar det kritiska perspektivet som mer eller mindre utopiskt och idealistiskt.

På det sättet kommer den mening som mångkulturalism ”laddas med” att påverka den grad (mer eller mindre stark) och den art av kritik (inom ramen för det liberala samhället eller transformation av rådande förhållanden) som analyserna kommer att innehålla, samt hur emancipatoriska eller politiserande och kampinriktade de kommer att vara. Det är möjligen det här som kan ses som en truism; det vill säga att det till syvende og sist är kunskapsobjektet (problemets art) och därmed val av teori, som avgör meningen.

Samtidigt kan det vara mera fruktbart att tala om ett *kontinuum* av olika kritik och radikalitet där det även finns mer konservativa former än de liberala. Någonstans på denna tänkta ”kontinuumskala” kan därtill *agency*-begreppet införlivas, vilket betyder att människan som handlande agent, det vill säga människors medverkan i att förändra sociala (förtryckande) strukturer, betonas (*Politics of human resistance*). Ett sådant perspektiv förespråkas främst av forskare med (neo)marxistiska utgångspunkter.

En tredje distinktion (3) som påverkar hur problemen kommer att ställas och hur den kunskap som produceras betraktas, berör den vetenskapsteoretiska tradition som mångkulturalism diskuteras inom. Frågan handlar därvid om relationen mellan det som skulle kunna benämnas som ett modernt respekti-

ve postmodernt teoretiserande: Det förstnämnda med grunden i en objektivistisk, realistisk forskningstradition, där ambitionen är att beskriva verkligheten som den framträder, eller det senare, ett postmodernt teoretiserande, som ser möjligheten till objektiv kunskap och säker grund som problematisk. Den internationella debatten om mångkulturalism har de senaste tio åren ofta kommit att kopplas till en postmodernismdiskussion med betoning på heterogenitet och partikularism. Postmodernt teoretiserande hade till exempel i USA sin storhetstid i slutet på 80-talet och i början på 90-talet. I Storbritannien däremot kom det att bli ett mer senkommet ”fenomen” med till exempel Robin Ushers & Richard Edwards *Postmodernism and Education* från 1994, som milstolpe för den brittiska postmodern pedagogiska teorin.

Vad ett postmodernt teoretiserande (som för övrigt inte är någon enhetlig teori och som i flera stycken konvergerar med andra traditioner som till exempel (neo)pragmatism) har bidragit med är att lyfta (kulturella) frågor från ett essentialistiskt och objektivistiskt perspektiv, till perspektiv som betonar den sociala och historiska kontexten. Det innebär bland annat att en säker grund för vetandet avslås och att homogeniserande kategoriseringar av omvärlden kritiserar. Det betyder även att eurocentriska, universella stora berättelser – ”en-röstade” – förkastas till förmån för mer specifika och partikulära berättelser. Med utgångspunkt i kulturell olikhet – *difference*, har analyser därför bland annat kommit att fokusera dominans och maktförhållanden, som ett sätt att lyfta fram olika ”röster” i världen. Och genom att betona språkets roll i att skapa mening i världen, har försök gjorts att upplösa (binära) motsatser såsom Vi och de Andra till förmån för andra mer de-centrerade sätt att tala.

Vad som sker är, med andra ord, att dominerande företeelser (i samhället) blottläggs på sina traditionellt ”naturgivna” självklarheter och att alternativa synsätt och möjligheter lyfts fram. Även om det inte finns några vattentäta skott mellan modernt teoretiserande och postmodernt, är *en* skillnad, som jag ser det, den senares inriktning på att mer försöka fånga själva rörelsen i tiden, än att frysa och beskriva en given och reell tidpunkt. Det vill säga upplösning och ingen slutgiltig lösning å ena sidan (”postmodernt”) samt enhetliga kategorier och en lösning å andra sidan (”modernt”). Det anti-essentialistiska begreppet hybriditet kan här vara ett exempel på en vägran att acceptera att det skulle finnas homogena kategorier att utgå ifrån i mångkulturalistdebatten.

Slutligen ska en fjärde distinktion (4) kort beröras. Kommer mångkulturalism att förstås mot bakgrund av en samhällelig struktur eller kommer indivi-

dens möjligheter och begränsningar att fokuseras? Detta rymmer också frågor om reproduktion och förändring. Avgörande är om strukturerna ses som bestämmande eller om individen är "fri" i förhållande till samhällsliga strukturer.

Vad jag avsett med de olika distinktionerna är inte att dikotomisera, utan att skapa en byggställning – *scaffold* – där de olika bestämningarna ("idealtyper") snarare kan ses som heuristiska orienteringspunkter att diskutera utifrån än som motsatta poler. Det finns således ingen enhetlig teori om mångkulturalism, eller mångkulturalism och skolan, utan beroende på hur begreppet förstås och den teoribildning som väljs kommer olika antaganden att göras. I sin tur implicerar det att alla begrepp och "fenomen" som diskuteras kan betraktas som icke-självklara och icke-naturgivna, samt att de kan problematiseras i förhållande till den tid vi lever i. Vilken mening läggs i kulturbegreppet och vad är innebörden i honnörsord som olikhet, mångfald, pluralism, tolerans, internationell solidaritet etc? Vilken betydelse ges de och hur tar de sig uttryck, samt vilka konsekvenser får de för vårt sätt att förstå samhälle och skola. När vi till exempel upphöjer olikheten som norm i skolan/samhället, så kan man ställa sig frågan; vilken olikhet och för vem?

I två tidigare artiklar har jag visat att den svenska skoldebatten om mångkulturalism har liberala förtecken (se Utbildning & Demokrati, nr 1/1998 och 1/1999). Det betyder att det finns ett uppriktigt intresse av andra kulturer, men ingen egentlig kritisk genomlysning av "problematiken" eller betoning av allas möjlighet till utrymme och röst. Det är bland annat en sådan mer kritisk problematisering, skulle jag vilja påstå, som saknas i de svenska mångkulturdiskussionerna.

Bidragen som presenteras i det här numret av Utbildning & Demokrati är skrivna både av pedagoger och av forskare med hemvist i andra discipliner. Vad detta visar på är inte bara skolans centrala roll i det mångkulturella samhället nu och i framtiden, utan även att skola och utbildning är en angelägenhet för flera än pedagoger. Sinsemellan representerar bidragen olika vetenskapliga traditioner, samt diskuterar allt från samhällsliga strukturers påverkan på individen till individens ansvarighet mot den Andre. Det betyder att de frågor som kommer att diskuteras inte har någon gemensam nämnare mer än att de alla utifrån olika perspektiv och frågeställningar problematiserar olika föreställningar om *mångkulturalism och skolan*. Det innebär också att bidragen inte kommer att presenteras i någon tänkt läsordning, eftersom de innehållsligt behandlar så skiftande frågor. Varje bidrag kan med andra ord läsas helt fristående från de andra.

I den första artikeln, som är en översättning av ett bidrag ur årsboken från Philosophy of Education Society 1996, diskuterar Walter Feinberg mångkulturell utbildning utifrån de två begreppen pluralism och mångkulturalism som, han menar, båda kommer från samma liberala källa men ändå representerar olika värdesystem/sociala visioner: Å ena sidan pluralism som *tillåter* att olika kulturella identiteter bejakas och å andra sidan mångkulturalism som *uppmuntrar/uppmannar* de kulturella identiteterna att utvecklas och blomstra. Vid betraktandet av innebörden i begreppen verkar det som att det från pluralism till mångkulturalism sker en glidning mot större öppenhet och tolerans, även om den mångkulturalism Feinberg talar om fortfarande befinner sig inom en liberal tradition och har få likheter med en mer kritisk mångkulturalism. Den fråga Feinberg utreder är om de tre principer – lika tillgång till utbildning, associationsfrihet och individuell utveckling – som traditionellt har förknippats med den allmänna skolan och pluralism är förenliga med målen inom mångkulturell utbildning, vilka definieras som 1) att informera barn om andra kulturer 2) uppmuntra kulturell respekt 3) utveckla kulturell stolthet. Feinberg finner att om vissa faktorer kring kultur och personlig identitet beaktas, så kan dessa tre mål vara förenliga med pluralismens principer.

Denna artikel ingår i utvecklad och bearbetad form i den recenserade boken *Common Schools, Uncommon Identities*, varför recensionen med fördel kan läsas tillsammans med artikeln.

Elisabeth Gerle diskuterar i sin artikel friskoledebatten, främst muslimska friskolor, utifrån olika uppfattningar om vad mångkulturalism kan vara. Huvudtesen är därvid att det är problematiskt att definiera mångkulturalism statiskt, det vill säga som något som handlar om etniska grupper som lever sida vid sida utan självklara mötesplatser. Den mångkulturalism Gerle förordar är istället baserad på en syn på kulturer som ständigt pågående och som föränderliga processer. Beroende på hur man betraktar mångkulturalism kommer detta i sin tur skapa implikationer för hur friskoledebatten kan tolkas och förstås. Med en statisk syn på etniska grupper menar Gerle att det blir rimligt att kunna se positivt på framväxten av etniska och konfessionella friskolor, medan det utifrån en mer föränderlig syn kommer att framstå som mer komplext och utan självklara svar. Härvid ställs ett antal frågor på sin spets: Ska den traditionellt svenska, monolitiska ”homogeniteten” förkastas till förmån för ett bejakande av mångfalden? På vilket sätt ska denna mångfald i så fall gestaltas och hur kan man se på förhållandet mellan individ-kollektiv, individualism-paternalism, samart-särart, barn-föräldrar? Hur ska en likvärdig utbildning tolkas? Dessa frågeställningar handlar i sin tur mycket om synen på förhållandet mellan det privata och offentliga samt frihet och

jämlikhet. Gerle resonerar runt dessa frågor men ger inga entydiga svar utan förhåller sig öppen till olika möjliga alternativ. Hon pekar därvid både på svårigheter och möjligheter med friskolor respektive den allmänna skolan. Hennes slutsats kan emellertid tolkas som att det bästa ändå vore om den allmänna skolan kunde skapa likvärdiga förutsättningar för alla barn och ungdomar, eftersom friskolor tillsammans med andra former av utanförskap kan förstärka segregation och ett ”vi och dom” tänkande.

I nästa bidrag fokuserar Pirjo Lahdenperä den pedagogiska forskningen om den mångkulturella skolan, vilken hon definierar som en skola med elever som har skiftande kulturell eller etnisk bakgrund. Lahdenperäs utgångspunkt är att det måste ske ett skifte från monokulturell till interkulturell forskning. Med det menar hon att vi måste lämna den monokulturella ”svenskheten” som en ideal referenspunkt som allting relateras till och istället se på kulturmöten som en ömsesidig, jämlik interaktionsprocess i vilken ingen har makten att definiera den andres kultur. För att betona kommunikationen och rörelsen mellan kulturer kommer därför också begreppet *interkulturell* tydligare än *mångkulturell* att peka på denna samverkande och kompletterande forskningsinriktning. Lahdenperä diskuterar vidare hur forskningen ska kunna bidra till utvecklandet av kunskaper om det praktiskt-pedagogiska arbetet i en mångkulturell skola, där frågan om den tysta lärarkunskapen är central. Lahdenperä vill därför återupprätta aktionsforskningen, med både lärarutbildare/forskare och lärare involverade i forskningsprocessen. Hon menar bland annat att pedagogiska och didaktiska problem är socialt konstruerade och kontextuella och därför är det en fördel om forskningen sker i interaktion mellan de olika aktörerna och i de situationer som problemen förekommer. Med heterogeniteten som grund i den arbetande projektgruppen möjliggörs på det sättet, säger Lahdenperä, utvecklandet av ”komplementära asymmetriska positioner”, vilka i sin tur kan ge förutsättningar både för bearbetning, rekonstruktion och skapandet av något nytt.

Hur kan man då förstå begreppet monokulturell? Mekonnen Tesfahuney tar upp just detta begrepp i relation till utbildning och belyser denna fråga. Tesfahuney utgångspunkt handlar om att göra ett perspektivskifte; från att behandla den *mångkulturella* dimensionen i skolan till att istället fokusera en *monokulturell* skola. Med det menar han att den ”rådande normen” – vit, manlig och västerländsk överordning – i utbildningen kritiskt måste granskas. Ett sådant perspektiv anknyter i sin tur till forskningstraditionen *white studies*, i vilken fokus ligger på maktrelationer samt på exkluderande och dominerande strukturer i samhället. Problemet, säger Tesfahuney, med att mångkulturell utbildning främst betraktas som en ”minoritetsutbildning” är

att det komplexa samspelet mellan makt och utbildning samt den legitimerande nyckelroll som utbildningssystemet spelar i (re)produktionen av rasism, sexism och nationalism, inte tas upp. För att skapa en mångkulturell utbildning bortom en monokulturell, så måste dels en av-eurocentralisering, av-androcentrering och av-rasifiering ske av modernitet, upplysningen och vetenskap som ideologiska projekt, dels måste ett sökande efter alternativa vägar och visioner samt ett utvecklande av andra sätt att relatera till människor och världen ske. Tesfahuney menar därvid att den brokiga skaran av icke-hegemoniska ”nya sociala rörelser” kan vara viktiga inspirationskällor och utgångspunkter för en sådan diskussion. Utbildning måste således skapa förutsättningar för bemyndigandet av människor (*empowerment*).

Att diskutera kulturmöten handlar mycket om hur människor kan förhålla sig till varandra och hur kravet på etisk reflektion ökar i en allt mer normupplöst värld. Frédérique Børhaug diskuterar i sin artikel, med utgångspunkt i Emmanuel Lévinas tänkande, vilka etiska grunder som kan vägleda ett moraliskt handlande. Vad detta då handlar om är att lämna talet om *de* Andra till förmån för *den* Andre ... Du, jag vem som ... att handla moraliskt gentemot. Alla är vi främlingar för varandra. Därigenom överges också det rådande ”kollektiva kulturperspektivet” till förmån för den enskildes perspektiv. Børhaug, med franska som första språk, gör en initierad genomgång av Lévinas etiska tänkande – särskilt innebörden i begreppen främlingskap, ansvar och mänskliga rättigheter – och relaterar detta till den pågående norska integrationsdebatten. Inledningsvis diskuterar hon vad som konstituerar människan som subjekt och hur mellanmänskliga relationer kan definieras. Enligt Lévinas är ”subjektets socialitet ikke definert fra selve jeget, men er uløslig knyttet til den andre”. Därför är mötet med medmänniskan och ansvaret som utspringer ur detta möte utgångspunkten för att förstå människans väsen. Det räcker inte att basera etiken på regler, plikter och rättigheter utan för Lévinas är godhet, broderskap och personligt ansvar något som bör lyftas fram. Børhaug menar att en viktig uppgift för skolan är att en tilltagande främlingsfientlighet och rasism bekämpas just genom att utveckla denna etiska reflektion hos elever och lärare.

I den sista artikeln tar Nihad Bunar upp frågan om vad mångkulturell utbildning är (multikulturalism är död) och borde vara (leve multikulturalism). Han pekar inledningsvis på att mångkulturalism är ett problematiskt begrepp utan given innebörd, samtidigt som den definition vi idag rör oss med när det gäller skolans ”multikulturalisering” är snäv. Istället för att föra en debatt på den utbildningspolitiska arenan om vilken utformning utbildningssystemet ska ha med frågor om rättigheter, skyldigheter och ömsesidiga förpliktelser

har mångkulturell utbildning undanskuffats till integrationssfären och rör främst de ”icke-integrerade” eleverna och deras föräldrar, dessutom ofta ackompanjerat av negativa karaktäristika. En mångkulturell skola kan inte skapas på dessa premisser hävdar Bunar. Mångkulturalism handlar *inte* om kulturell *kvantitet* utan är ”ett politiskt och vardagligt förhållningssätt till olikheter”. För att en mångkulturell skola ska kunna vara en skola för alla barn och ungdomar och inte vara liktydigt med ”invandrarskola” så måste denna fråga sammankopplas med skapandet av ett medborgarskap där den kulturella dimensionen tillmätts kraftig betydelse. Bunar betonar att vad som därmed måste ske är ”att en kulturell demokratisering inleds som ett led i skapandet av en ny nationell kultur baserad på den kulturella pluralitet som reellt existerar inom landets gränser”.

De artiklar som här har presenterats rymmer alltså en spännvidd av perspektiv och föreställningar om mångkulturalism – mångkulturalismer. På flera punkter är emellertid författarna överens. Det mest centrala är att, om alla människor ska kunna erkännas och ha samma möjligheter så måste vi sluta att definiera mångkulturalism som en Invandrarfråga och istället betrakta mångkulturalism som en dimension som genomsyrar allt enskilt och samhällsligt liv.

Till sist tre recensioner och en anmälan. Först ut är Carsten Ljunggrens recension av Seyla Benhabibs redigerade bok *Democracy and Difference, Contesting the Boundaries of the Political*. Nästa är den tidigare omnämnda *Common Schools, Uncommon Identities* av Walter Feinberg recenserad av Katarina Norberg. Den tredje boken är *Mångkulturellt medborgarskap* av Will Kymlicka, som recenseras av Niclas Månsson. Efter detta följer en anmälan av en ny avhandling som också anknyter till numrets tema *The ”Strangers” among Us. The Social Construction of Identity in Adult Education* av Ali Osman.

Lotta Brantefors